VICTORIA JUMBEI

MODALITĂȚI DE CONSTRUIRE A METAFOREI ÎN NARAȚIUNEA LUI ION CREANGĂ

1. „Analiza lingvistică” a metaforei se divide în două mari părți: *analiza formală*, care în mare parte va fi abordată în această lucrare, și *analiza semantică*, un domeniu mult mai complex, care va fi atins aici doar tangențial. La rândul său, analiza formală implică două serii de structuri: *structuri metaforice simple* și *structuri metaforice complexe*.

În abordarea formală a metaforei, am optat pentru taxonomia lui Eugen Dorcescu, din studiul său *Metafora poetică* (1975).

Distincția între structuri simple și structuri complexe are, în primul rând, un rost metodologic, deseori funcționând unele alături de altele, iar granițele dintre ele fiind greu de stabilit.

1.1. Referindu-ne la structurile simple (cu specificarea că acestea sunt doar metafore substantivale[1]), menționăm că sunt reprezentate de metaforele coalescente și metaforele implicații.

Să precizăm deci structurile metaforice simple.

I. *Metaforele coalescente* „se realizează în prezența termenului propriu”[2]. Ele sunt de două tipuri: *Tp = Tf* sau *Tp este Tf*. Termenul propriu este legat de termenul figurat prin verb copulativ („sufletul tău e parc”[3] – Arghezi), prin semne grafice care marchează pauza („soarele, lacrima domnului” – Blaga; „mișcarea lor – lauda somnului” – Blaga; „acest răsărit. Ce cântec nemăsurat” – Blaga; „lacrimi de văpaie: licurici” – Blaga etc.).

Termenul propriu este exprimat, de obicei, prin substantiv, foarte rar prin verb la infinitiv sau pronume însoțit sau nu de substantiv.

> „Atunci când termenul propriu este un pronume, metafora este numai formal o coalescență, deoarece pronumele nu ne spune nimic despre sensul cuvântului înlocuit (exceptând cazul în care adevăratul termen propriu – substantiv – se află în text și este reluat, doar, prin pronume).”[4]

---

[1] Eugen Dorcescu, *Metafora poetică*, București, Editura Cartea Românească, 1975. Specificarea aparține autorului (p. 21).

[2] *Ibidem*, p. 22.

[3] Pentru a fi fideli studiului, toate exemplele citate aparțin lui E. Dorcescu.

[4] E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 23.

DACOROMANIA, serie nouă, XIV, 2009, nr. 2, Cluj-Napoca, p. 167-181

De regulă, metafora coalescentă presupune prezența în expresie a termenului propriu, dar, uneori, acesta poate să lipsească, fiind subînțeles din context.

Termenul figurat poate fi alcătuit dintr-o singură metaforă („zăpada-i scrum” – Al. Philippide), precum şi din două sau mai multe metafore („Oraşele-s bulgări şi gheme, / Ghitare adânci de blesteme” – Arghezi), alcătuind adevărate *serii sinonimice*. Acestea din urmă realizează primul pas spre structurile metaforice complexe.

Printre coalescențe, trebuie amintite şi metaforele negative, prin intermediul cărora se denunță o identitate „confirmată”, întrerupând-o prin negație, cu scopul de a se afirma noi afinități poetice („Tâlcul frunzei nu e umbra, / tâlcul toamnelor nu-i bruma, / dar al drumului e dorul, / tâlcul zărilor e norul” – Blaga).

II. *Metaforele implicații* se realizează în absența termenului propriu, care este implicat în termenul figurat. La rândul său, acesta poate fi exprimat prin substantiv sau substantiv însoțit de determinanți.

Primele metafore (cele exprimate printr-un substantiv) sunt cele mai importante pentru descifrarea profilului unui autor, fiind adesea confundate cu simbolul („Suntem făcuți mai mult din noapte” – Philippide).

Există metafore implicații exprimate prin pronume nehotărât sau prin locuțiuni pronominale şi substantivale, care se nasc ca urmare a unui anumit tabu lingvistic („Cel de sus şi din veac binevoieşte / Să-şi scoboare sfintele scule” – Arghezi).

Metaforele exprimate prin substantiv însoțit de determinări sunt mult mai numeroase. Atributele se încadrează uneori metaforei, alcătuind o *locuțiune substantivală metaforică* („Stuparul ceresc peste ciuturi se-ndoaie” – Blaga), alteori serveşte ca un element de actualizare, de decodare a metaforei („Străvezia strună” = raza lunii – Philippide).

Atributele adjectivale au, cel mai des, menirea de a plasticiza, lăsând în seama celor genitivale şi prepoziționale (prin apelul la care se descifrează metafora) sarcina de a actualiza metafora („Prin sat trec sănii grele de tăceri” – Blaga).

> „Atracția exercitată de coalescență asupra implicării este permanentă. Schema fundamentală a procesului metaforic, structura coalescentă se insinuează în toate compartimentele metaforei implicație, cu excepția celui reprezentat de metafora substantivală neînsoțită de determinări. De altfel, metafora implicație poate fi privită ca o coalescență, prin raportare la context.”[5]

1.2. Întrepătrunderea dintre structurile simple şi cele complexe este permanentă. O structură complexă este cea în care substantivul şi verbul (adesea şi epitetul) sunt metaforizate. Aici se includ grefele şi inducțiile.

> I. „Numim *inducție metaforică* atracția semantico-stilistică exercitată de substantivul metaforă asupra verbului de care este legat printr-un raport gramatical oarecare, atracție în urma căreia verbul însuşi se metaforizează.”[6]

„Din muguri / amari înfloresc potire grele de nectar.” (Blaga)

[5] *Ibidem*, p. 44.
[6] *Ibidem*, p. 51.

La un studiu mai aprofundat, observăm că cercetarea fenomenului de inducție metaforică pretinde şi o analiză semantică a exemplelor, pe lângă cea formală.

II. Termenul de *grefă* a fost propus pentru prima dată de Tudor Vianu[7], în analiza poeziei lui T. Arghezi.

Grefa se naşte din trunchiul metaforei prime, menţinându-se în zona semantică a acesteia („De mână-aş prinde timpul ca să-i pipăi pulsul rar de clipe." – Blaga).

Grefele reprezintă, de obicei, extinderea substantivului în propria zonă semantică. Tudor Vianu, în articolul citat, include în categoria grefelor şi verbele metaforizate. E. Dorcescu este, într-o oarecare măsură, de acord cu acest fapt, dar analiza textelor cercetate i-a demonstrat că prima grefare se face dinspre substantiv, iar grefele nu sunt atrase din afară spre substantiv, ci izvorăsc, oarecum, din interiorul acestuia.

Prin intermediul grefării şi inducţiei discursul poetic se constituie, uneori, ca o metaforă cuprinzătoare. Structurile metaforice complexe sunt, în majoritatea cazurilor, ansambluri perfect închegate, care includ în propria substanţă atât metafore simple, cât şi verbe şi epitete metaforizate.

De aici conchidem că analiza metaforei trebuie să pornească de la structurile metaforice simple (metafora coalescentă şi metafora implicaţie) şi apoi, sprijinindu-se pe cercetarea lor, se ajunge la dezvoltările ulterioare în structuri complexe.

2. Abordând această clasificare structurală a metaforelor, ca metodă primară de lucru, am încercat o tipologizare a metaforelor din *Poveştile* şi *Povestirile* lui Ion Creangă. Munca s-a dovedit a fi anevoioasă, deoarece, ca oricare tipologie, aceasta nu se încadrează perfect textului studiat. Recunoaştem imposibilitatea în unele situaţii de a stabili cu uşurinţă tipul metaforei sau oscilaţia acesteia între mai multe tipuri. Astfel lucrurile se complică, devenind difuze.

2.1. Analiza exemplelor din text[8] ne-a determinat să stabilim la un prim palier, cel al structurilor metaforice simple, următoarele tipuri de metafore coalescente (i.e., în text sunt prezenţi ambii termeni):

a) – *metaforă apozitivă,* îndeplineşte rolul unei apoziţii pe lângă termenul propriu.

> „– ... Hi!!! zmeoaicele tatei, îndemnaţi înainte! Iaca şi codrul Grumăzeştilor, *grija negustorilor* şi *spaima ciocoilor*..." (NC, p. 17)[9]

---

[7] În articolul *Sinonime, metafore şi grefe metaforice la Tudor Arghezi*, din LR, XXII, 1963, nr. 4, p. 317–351, T. Vianu observa un fenomen extrem de important în realizarea structurilor metaforice complexe: grefarea metaforică (fenomen pe care doar îl semnala).

[8] Menţionăm că am ilustrat doar cu câteva exemple din opera lui Ion Creangă.

[9] Citatele sunt extrase din Ion Creangă, *Opere*, vol. I–II. Ediţie îngrijită, note, glosar şi bibliografie de Iorgu Iordan şi Elisabeta Brâncuş. Studiu introductiv de Iorgu Iordan, Chişinău, Editura Literatura Artistică, 1989. Am utilizat următoarele abrevieri: IR (= *Moş Ion Roată*), RC (= *Ioan Roată şi Vodă Cuza*), PD (= *Popa Duhu*), U (= *Ursul pâcălit de vulpe*), NC (= *Moş Nichifor Coţcariul*), S (= *Soacra cu trei nurori*), C (= *Capra cu trei iezi*), P (= *Punguţa cu doi bani*), DP (= *Dănilă Prepeleac*), PP (= *Povestea porcului*), SP (= *Povestea lui Stan Păţitul*), HA (= *Povestea lui Harap-Alb*), FB (= *Fata babei şi fata moşneagului*), IT (= *Ivan Turbincă*). Poveştile fac parte din primul volum, iar povestirile şi povestirile didactice din cel de-al doilea.

„... până acum noi, țăranii, am dus fiecare câte-o piatră mai mare sau mai mică pe umere, însă acum suntem chemați a purta împreună tot noi, *opinca*, o stâncă pe umerele noastre...” (IR, p. 33)

„Numai noi, *vite de muncă*, vă suntem dragi ca sarea în ochi...” (RC, p. 48)

„Se sfătuiesc între dânşii, şi *Scaraoschi*, *căpetenia dracilor*[10], găseşte cu cale să trimită pe unul din ei c-un burduf de bivol plin cu bani...” (DP, p. 103)

„– Dragii tatei, băieți! Ia veniți încoace şi aduceți cu voi şi *blăstemurile părinteşti*[11]! ragila şi peptenii de peptănat câlți!” (DP, p. 108)

„– Dar ştii că m-ai plesnit în pălărie, măi Chirică? *al dracului băiet*!”(SP, p. 131)

„Fiul craiului, *boboc* în felul său la trebi de aieste, se potriveşte Spânului şi se bagă în fântână...” (HA, p. 158)

„– ... Pesemne c-aista-i Flămânzilă, *foametea*, *sac fără fund* sau cine mai ştie ce pricopseală a fi, de nu-l mai poate sătura nici pământul.” (HA, p. 177)

„– ... Se vede că acesta-i vestitul Păsări-Lăți-Lungilă, fiul săgetătorului şi nepotul arcaşului; *brâul pământului* şi *scara ceriului*; *ciuma zburătoarelor* şi *spaima oamenilor*, că altfel nu te pricepi cum să-i mai zici.” (HA, p. 179)

„– ... Oare nu cumva v-ați face şi voi, nişte *feciori de ghindă*, fătați în tindă, că sunteți obraze subțiri.” (HA, p. 183)

„– ... Aici încă trebuie să fie un drac la mijloc, zise Gerilă, clătinând din cap.
– Ba încă de cei bătrâni; *săgeata de noapte* şi *dracul cel de amiazăzi*, răspunse Ochilă...” (HA, p. 189)

„Dar în pieptul lor răsare... Ce răsare? Ia un dor; *soare mândru, luminos şi în sine arzătoriu*, ce se naşte din scânteia unui ochiu fărmecătoriu!” (HA, p. 194)

„Ş-apoi fost-au fost poftiți la nuntă: Crăiasa furnicilor, Crăiasa albinelor şi Crăiasa zânelor, *minunea minunilor* din ostrovul florilor!” (HA, p. 196)

„– ... să pomenească ei cât or trăi că au dat peste Ivan, *robul lui Dumnezeu*.” (IT, p. 208)

„Cine-a întâlnit vrodată în calea sa un popă [...], dezmierdând iarba şi florile câmpului, *icoane ale vieții omeneşti*, pe care le uda câte c-o lacrimă [...] din ochii săi...” (PD, p. 34)

b) – *metaforă predicativă*, nume predicativ într-o propoziție cu subiect termenul propriu. Termenul propriu şi cel figurat sunt uniți prin următoarele verbe copulative:

1) *a fi*:

„Măicuță, de ce eşti *scumpă la tărâță şi ieftină la făină*?” (NC, p. 15)

„Mă mir că nu ți-e oarecum, să-ți fie, zise moş Nichifor posomorât; eşti *un cheag zbârcit*, mai ca şi mine...” (NC, p. 22)

[10] În acest exemplu, termenul propriu din structura metaforei coalescente este deja o metaforă implicație. Numele de *Scaraoschi* provine din sl. [Iuda] *Iskariotiskŭ*, numele apostolului care l-a vândut pe Iisus. Vezi Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic român*, Universidad de la Laguna, Tenerife, 1958–1966, s.v.

[11] E. Dorcescu consideră că „apoziția metaforică sfidează regulile impuse de sintaxă”. În acest caz, avem o coalescență apozitivă cu direcția metaforizării inversă; vezi E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 32.

„Dar purici mulți nu făcea el într-un loc, Doamne ferește, căci era *duh neastâmpărat și neîmpăcat* chiar cu sine însuși.” (PD, p. 35)

„Stăpâna acestei slujnice era *vespea* care înălbise pe dracul ...” (PP, p. 122)

„Unia zic așa, că femeia-i *sac fără fund*.” (SP, p. 127)

„– Apoi, despre mine, fie oricine ți-a fi nănaș, dar știu c-a nimerit-o bine, de ți-a pus numele Chirică: pentru că ești *un fel de vrăbioiu închircit*.” (SP, p. 131)

„– ... acum văd eu ce poate femeia. De-acum nu mai trăiesc nici un ceas cu dânsa; am s-o dau dracului de pomană, *soiu rău* ce este ea!” (SP, p. 144)

„– Bine, atâta am vrut să aflu din gura ta, *puiu de viperă* ce mi-ai fost, zice atunci Spânul...” (HA, p. 159)

„ – ... Și trebuie să știți că și între oameni cea mai mare parte sunt *dobitoace*...” (HA, p. 160)

„– ... Aceștia-s curat *sărăcie* trimisă de la Dumnezeu pe capul meu, zise împăratul în sine, plin de amărăciune.” (HA, p. 187)

2) *a rămâne*:

„– ... La calic slujești, *calic* rămâi.” (HA, p. 156)

„La vederea acestei minunății, toți au rămas *încremeniți* și, uitându-se unii la alții, nu știau ce să zică.” (HA, p. 170)

„Iară baba a rămas *opărită* și nu știa ce să facă de ciudă.” (FB, p. 201)

3) *a se face*:

„Și odată mi ți-l înșfacă cu dinții de cap, zboară cu dânsul în înaltul ceriului, și apoi, dându-i drumul de-acolo, se face Spânul până jos *praf și pulbere*.” (HA, p. 196)

„– Ia, să-i faci chica *topor*, spinarea *dobă* și pântecele *cobză*...” (HA, p. 183)

„Și tot așa, și iar așa, până i se făcea viața *neagră* și aici...” (PD, p. 35)

„Făcându-se ziua *albă*...” (U, p. 62)

4) *a ajunge*:

„– ... Când vei ajunge și tu odată *mare și tare*, îi căuta să judeci lucrurile...” (HA, p. 167)

5) *a părea*:

„... elefantul ți se părea *purice* pe lângă acest cucoș...” (P, p. 95)

„... părându-li-se calea scurtă și vremea și mai *scurtă*.” (HA, p. 195)

c) *metafora predicativă suplimentară*, care reia metaforic substantivul, dar rămâne legată de verb:

„Popilor de mir, pe care îi numea *haldei*, le cânta antifoanele următoare...” (PD, p. 38)

„Nurorile atunci sar *arse* în picioare...” (S, p. 79)

„Apoi așteaptă până vin alte care, de-l leagă dinapoia lor, și se duce în treaba lui spre casă, lăsând pe Dănilă *gură-cască* tot pe loc.” (DP, p. 99)

„Tălpoiul a venit *posomorâtă*, a scos pe necunoscută de acolo şi i-a zis cu ciudă să iasă din ogradă şi să meargă unde ştie.” (PP, p. 123)

„Şi cum sta baba *împietrită*, dracul îi şi dă în gând una.” (SP, p. 144)

d) *coalescenţe difuze*, care se constituie în subtext. Legătura dintre cei doi termeni are un caracter difuz.

„– ... Ce mai atâta grijă pentru astă *pustie de gură*!” (*Povestea unui om leneş*, p. 28)

„După ce *hoaţa de vulpe* a aruncat o mulţime de peşte pe drum, bini... şor! sare şi ea din car...” (U, p. 62)

„– ... M-am săturat până-n gât de *mucegaiul de babă*, că hojma mă morocăneşte şi-mi scoate ochii cu cele tinere.” (NC, p. 19)

„– ... De când cu *păcatul cel de «ad-hoc»* n-am mai avut zi bună cu megieşul cel puternic, [...] un boier aşa de mare, putred de bogat şi cu învăţătură...” (RC, p. 49)

„– ...ai ascultat de sfaturile altora, de ai nenorocit şi *căzăturile* ieste *de bătrâni*, m-ai nenorocit şi pe mine şi pe tine deodată!” (PP, p. 118)

„... dăduse şi el în *pârpăra însuratului*.” (SP, p. 140)

„– ... Alăture cu casa socru-tău este o căsuţă tupilată, în care şede *un tălpoiu de babă*...” (SP, 142)

„Şi mai fost-au poftiţi încă: crai, crăiese şi-mpăraţi, oameni în samă băgaţi, ş-*un păcat de povestariu*, fără bani în buzunariu.” (HA, p. 196)

e) – *metafore negative*, sau *infirmate*.[12] „Infirmarea stării metaforice în favoarea stării reale.[13]” Uneori procedeul metaforei infirmate este eliptic. Alteori, este menţinută metafora iniţială, adăugându-i-se un plus de precizie.

„– ... Helbet, o noapte *nu-i legată de gard*, a trece ea cum a trece...”(NC, p. 22)

„Bucuria caprei *nu era proastă*.” (C, p. 86)

„– Ia lasă, bade Ipate, lasă, nu te mai pune şi d-ta atâta pentru te miri ce şi mai nimica, că doar *n-are să fie un cap de ţară*...” (SP, p. 132)

„– ... Nu ştiu, nălucă să fii, om să fii, dracul să fii, dar *nici lucru curat nu eşti*.” (SP, p. 138)

„Harap-Alb vede el bine unde merge treaba, că doar *nu era din butuci*...” (HA, p. 165)

„– ... Ori casa asta *nu-i curată*, ori s-a cutremurat pământul, de mi-a sărit perna de sub cap...” (IT, p. 206)

Tot în cadrul structurilor metaforice simple se includ şi *metaforele implicaţii*, care sunt realizate în absenţa termenului propriu. Termenul figurat poate fi substantiv sau substantiv însoţit de determinări diverse.

---

[12] Acestea sunt numite astfel de Monica Brătulescu în *Câteva tipuri de metaforă în folclor*, în *Poetică şi stilistică*, Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 81–93. Tipul respectiv de metaforă este cercetat de Lorenzo Renzi, în *Stilul cântecelor bătrâneşti* (în *Poetică şi stilistică*, Bucureşti, Editura Univers, 1972, p. 475–496) şi de Roman Jakobson, în *Lingvistică şi poetică* (în *Probleme de stilistică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1964, p. 83–125). M. Brătulescu a identificat originea procesului în magie.

[13] Fenomenul este caracterizat de către R. Jakobson în legătură cu paralelismul negativ (*op. cit.*, p. 112).

a) Metaforele exprimate prin substantiv sunt mai puțin frecvente față de cele exprimate prin substantiv însoțit de determinări. Cu toate acestea, ele abundă în textul lui Creangă.

„Din ce în ce dau peste *dobitoci*." (*Poveste*, p. 8)

„– ... Dar, de cum am ajuns acasă, *goană* şi *prigoană* pe capul meu..." (RC, p. 49)

„Întră înlăuntru şi începe a-şi purta codița cea bârligată pe la nasul *uncheşului*." (DP, p. 105)

„– Ba nu! stăi, *Sarsailă*! tu cum ai chiuit de trei ori?" (DP, p. 106)

„– ... da' ce *foc* mi-ai adus la casă?" (PP, p. 116)

„– ... Fii bine încredințată că n-are să ne ştie nici *pământul*." (SP, p. 143)

„Harap-Alb, dacă vede *reaua*, i-aruncă pelea cea de urs, şi apoi fuge cât ce poate..." (HA, p. 164)

„... ş-a mai da împăratul Roş şi peste oameni; nu tot peste *butuci*, ca până atunci." (HA, p. 180)

„Împăratul atunci, auzind *vuiet* tocmai din casă, iese afară..." (HA, p. 187)

„– ... Uite ce *blândă* mi-a ieşit pe trup." (HA, p. 189)

„– Aici încă trebuie să fie *un drac* la mijloc, zise Gerilă, clătinând din cap." (HA, p. 189)

„Şi, ducându-se el, scoate Moartea de la *închisoare*..." (IT, p. 212)

Există metafore exprimate prin pronume nehotărât sau prin locuțiuni pronominale şi substantivale. Acestea se nasc, în mare parte, ca urmare a unui tabu lingvistic:

„... spunea omului verde în ochi, fie cine-a fi, când îl scormolea *ceva* la inimă." (RC., p. 45)

„– ... copiii şi nevasta să-i las în ştirea *Celui-de-sus*." (DP, p. 101)

„– Acolo-s frații mei din *ceea lume*." (DP, p. 107)

„... moşneagul însă, gândind că-i *Ucigă-l-crucea*, s-a spăriet..." (PP, p. 113)

„– ... numai *Cel- de-pe-comoară* a fi ştiind!" (HA, p. 173)

b) Metaforele exprimate prin substantiv însoțit de determinări sunt foarte numeroase. Atributele se încadrează uneori metaforei, dar de cele mai multe ori rămân elemente de actualizare, facilizând decodarea:

1) *substantiv + atribut adjectival*[14]:

„Harabagia, zicea el, e mai bună, că ai a face tot cu *marfă vie*..." (NC, p. 11)

„*Duh neastâmpărat* şi *cutezător* în predicile sale de pe amvoanele biserriceşti, ințepa ca vespea..." (PD, p. 35)

„– ... Îți poți închipui, măria-ta, ce *urgie grozavă* era pe capul meu!" (RC, p. 49)

[14] Acest tip de metaforă este grupat cu cel anterior în clasificarea dată de Christine Brooke-Rose, în *A Grammar of Metaphor*, London, Secker&Warberg, 1958, p. 24.

„– Ia, *răbdări prăjite*, dragă cumnățică...” (S, p. 78)

„– De-aş ajunge mai degrabă în târg, zise Prepeleac, ca să scap de *râia asta*.” (DP, p. 100)

„Băieții încep a curge toți, care dincotro, cu *blăstemurile părintești* în mână.” (DP, p. 108)

„– Îți samănă ție, *ruptă bucățică* !...” (PP., p. 111)

„– ... De te-a împinge păcatul să mai vii o dată, vai de *steaua ta* are să fie!” (HA, p. 153)

„–Măi, nu cumva să vă împingă Mititelul să întrați înaintea mea unde ne-a duce omul *țapului celui roș*...” (HA, p. 181)

2) *substantiv + atribut genitival* (substantival sau pronominal)[15]:

„De *inima căruței* atârnau păcornița cu feleştiocul şi posteuca...” (NC, p. 10)

„– ... Hi!!! *zmeoaicele tatei*, îndemnați înainte!” (NC, p. 17)

„– ... Sai binişor pe ici, pe *crucea căruței*.” (NC, p. 20)

„– ... Când veți vedè *uriciunea pustiirii* stând la locul unde nu se cade să steie...” (PD, p. 36)

„... s-apucă zdravăn cu mânile de *torțile ceriului*...” (DP, p. 105)

„ *Mânia lui Dumnezeu* ce era afară!” (SP, p. 128)

„– ... şi ce cauți pe-aici, *spaima cânilor*?” (SP, p. 130)

„– ... doar nu-i frate cu mama, să-l pun în *capul cinstei!*” (HA, p. 171)

„– ... Din *gardul Oancei* ți-a da-o împăratul, dacă n-oi fi şi eu pe-acolo.” (HA, p. 178)

„– ... De-acum du-te pe *apa sâmbetei*!” (IT, p. 217)

3) *substantiv + atribut în dativ* (exprimat prin pronume)[16]:

„– Ba păzeşte-*ți treaba*, giupâneşică...” (NC, p. 25)

4) *substantiv + atribut prepozițional* (uneori, atributul se încorporează metaforei, formând împreună cu substantivul locuțiuni metaforice; alteori, atributul ajută la procesul refacerii sensului propriu):

„– Dar muieți-s posmagii? zise atunci leneşul, cu *jumătate de gură*...” (*Povestea unui om leneş*, p. 28)

„... de unde aproape fiindu-i ținterimul Eternitatea, şi-a luat acolo *casă de veci*...” (PD, p. 39)

„– ... Decât un bonjurist c-*o mână de învățătură*, mai bine un țăran cu *un car de minte*!” (RC, p. 48)

„– Biata mămucă lasă cu *limbă de moarte*: că fratele cel mare să ieie locul şi casa cea despre răsărit...” (S, p. 81)

---

[15] În unele cazuri, metaforele exprimate prin substantiv însoțit de atribut genitival se apropie mult de metaforele coalescente, şi anume de cele difuze, dar, dat fiind faptul că cei doi termeni nu se suprapun, ci între ei există un raport de apartenență, avem implicații.

[16] Acest tip de metaforă se aseamănă cu o coalescență difuză, în care termenul propriu este subînțeles.

„– ... Crezi tu că vom putè noi singuri secera şi strânge atâta *amar de grâu*...” (SP, p. 134)

„– ... poate să ne mai întâlnim la *vrun capăt de lume*...” (HA, p. 151)

„– Iar cauți *sământă de vorbă*, măi Buzilă?” (HA, p. 184)

5) *substantiv + determinări complexe.* Substantivul metaforă este însoțit de atribute de diferite tipuri şi chiar de propoziții atributive:

„– ... Şi biata mamă nu ştie de *astă mare urgie ce a venit pe capul ei*!” (C, p. 86)

„... dă de ştire lui Scaraoschi despre *omul lui Dumnezeu, cu năravul dracului*.” (DP, p. 103)

„– ... te-a slujit un drac [...] pentru un boț de mămăligă [...] şi pentru *un putregaiu de căpătâiu ce-mi trebuieşte sub talpa iadului*.” (SP, p. 146)

„Şi gândesc eu că din *cinci nespălați câți merg cu Harap-Alb*, i-a veni el vreunul de hac...” (HA, p. 180)

Prin implicațiile însoțite de determinări diverse, ca şi prin seriile sinonimice de diferite tipuri, structurile metaforice simple tind spre cele complexe. De multe ori, metaforele coalescente şi metaforele implicații sunt nuclee ale unor şiruri metaforice ample. Ele sunt unitățile minimale la care se ajunge prin eliminarea succesivă a celorlalte straturi metaforice.

Dezvoltările metaforice ample nu pot fi parcurse în afara discutării fenomenelor de inducție şi de grefare. În cazul *inducției metaforice*, substantivul metaforă exercită asupra verbului o atracție semantică prin care acesta însuşi se metaforizează. Între cele două există un anume raport gramatical, nu obligatoriu de inerență.

Extrăgând din text exemplele şi privindu-le cu atenție, o primă impresie ar fi că nu avem exprimări figurate. Doar prin refacerea semnificației proprii, constatăm că, de fapt, avem o secvență metaforică.

„– Na cinci bani, şi du-te să-ți puie doagele ce-ți lipsesc.” (*Pâcală*, p. 55)

„... lui moş Nichifor acestea nu-i prea veneau la socoteală, şi de aceea nu-i erau acum mai niciodată boii acasă.” (NC, p. 13)

„– ... când ar avè codrul ista gură să spuie câte a văzut...” (NC, p. 17)

„– ...Şi de la o vreme trebuie să nimereşti una blagoslovită de Dumnezeu...” (NC, p. 17)

„– ... numai pârăuaşul Milcov [...] le desparte. «Să-l secăm, dar dintr-o sorbire.» ...” (IR, p. 30)

„... baba îşi luă cămeşa de soacră, ba încă netăiată la gură...” (S, p. 76)

„– ... un vânt rău pesemne a dat peste dânsa, sărmana!... ielele i-au luat gura şi picioarele.” (S, p. 81)

„– ... Nu vezi că a trecut soarele de-amezi: sunt mai mult bătrân decât tânăr.” (SP, p. 133)

„– ... Dacă dobitoacele n-ar fi fost înfrânate, de demult ar fi sfâşiet pe om.” (HA, p. 160)

„– ... Capul de-ar fi sănătos, că belelele curg gârlă.” (HA, p. 165)

Cercetarea inducției ne duce spre unele precizări: verbul trebuie să fie logic acordat ori cu termenul figurat, ori cu cel propriu. Însă, există cazuri de incom-

patibilitate semantică între cei doi termeni. Atunci metafora devine mai dificil, dacă nu aproape imposibil de explicat. În aceste împrejurări, metafora este o atribuire „neadecvată logic” a acțiunii exprimate prin verbul indus metaforic, şi nu o substituire. Procedeul se extinde şi asupra calității care e personificatoare sau depersonificatoare.

„– Da’ ce te *frământi* aşa, om bun?” (*Poveste*, p. 8)

„... se duc la casa leneşului, îl *umflă* pe sus...” (*Povestea unui om leneş*, p. 27)

„– *Măsură*-ți vorbele, băiete!” (*Acul şi barosul*, p. 59)

„– De-*ar crăpa* odată *să crape* şi harabagiul care v-au adus!” (NC, p. 12)

„Băbătia lui [...] începuse *a scârțâi*...” (NC, p. 13)

„– ... *Să* mai *răsuflăm* iepele oleacă.” (NC, p. 18)

„La 1857, pe când *se ferbea* Unirea în Iaşi...” (IR, p. 30)

„– ... două țări surori, creştine şi megieşe [...] *se sfâşie* şi *se mănâncă* între dânsele...” (IR, p. 30)

„... cuprins de foame [...], îşi lua cătinel drumul spre gazdă, unde-l *aştepta* sărăcia cu masa întinsă.” (PD, p. 34)

„– ... vai de cel prin care *vine* sminteala!” (PD, p. 39)

„Ceilalți mai rămân oleacă sub răchită [...] *să odihnească* bucatele.” (*Cinci pâni*, p. 41)

„– ... dumneta, care ştii legile, mai rău mă *acufunzi*.” (*Cinci pâni*, p. 42)

„Las’ pe bătrâni *să* te *descânte* şi să te judece ei...” (RC, p. 47)

„– ... casa *s-a* mai *îngreuiat* cu un mâncău...” (S, p. 76)

„... despre ziuă, somnul o *doborî*, şi adormi şi ea între pene...” (S, p. 77)

„... *crăpa* de ciudă şi *rodea* în nurori...” (S, p. 80)

„De i-*ar împinge* păcatul să-mi deschidă uşa...” (C, p. 84)

„– Ba nu, cumătre; c-aşa mi-*a ars* şi mie inima după iezişorii mei!” (C, p. 90)

„– ... Ia, pe ist cu capra ştiu încaltea că bine l-*am boit*!” (DP, p. 100)

„– ... las’, că te-*oiu chiui* eu!” (DP, p. 105)

„Ba, de la o vreme încoace, urâtul îi *mânca* şi mai tare...” (PP, p. 110)

„– ... de ce-am auzit eu, mi *s-a suit* părul în vârful capului.” (PP, p. 112)

„– Ia, păcatele mele m-*au adus*, măicuță.” (PP, p. 119)

„– ... Şi când mergea pe drum, nădragii *mergeau* alăturea cu drumul...” (SP, p. 131)

„– ... să aibi tu puterea mea, *ai vântura* țările şi mările, pământul l-*ai da de-a dura*, lumea aceasta *ai purta*-o, uite aşa, *pe degete*, şi toate ar fi după gândul tău.” (HA, p. 151)

„...Şi atunci, credinciosul împăratului, crezând că *s-a curățit* de oaspeți, vine cu gândul să mături scrumul afară, după rânduială.” (HA, p. 184)

„Credinciosul împăratului, auzind aceste, pe de-o parte l-a cuprins spaima, iară pe de alta *s-a îndrăcit* de ciudă.” (HA, p. 184)

„Soarele şi luna din ceriu le *râdea*.” (HA, 196)

„... pădurea *fojgăia* de o mulțime de bălauri...” (FB, p. 200)

„Numai atâta, că moşneagul a rămas pleşuv şi spetit de mult ce-l *netezise* baba pe cap şi de cercat în spatele lui cu cociorva, dacă-i copt malaiul.” (FB, p. 203)

„... se vâră, el ştie cum şi pe unde, în odaie la Ivan şi-i *şterge* o palmă prin somn, cât ce poate.” (IT, p. 207)

„Dumnezeu atunci, văzând până unde *merge* îndrăzneala lui Ivan...” (IT, p. 217)

În jurul *grefei metaforice* s-au purtat mai multe discuții, opiniile variind. Aceasta ia naştere prin dezvoltarea substantivului metaforic în propria sferă de înțeles[17]. Ca şi în cazul inducțiilor, privind textul din perspectiva grefelor, se creează impresia unei situații nonfigurative. Numărul exemplelor în textul lui Creangă, după cum se observă, este destul de limitat.

„– ... a ajuns oul mai cu minte decât găina.” (*Acul şi barosul*, p. 59)

„– ... vrabia-i tot un puiu, dar numai dracul o ştie de când îi...” (SP, p. 130)

„– ... Lată – peste lată, peste lată – îmbujorată, peste îmbujorată – crăcănată, peste crăcănată – măciulie, peste măciulie – limpezeală, peste limpezeală – gălbeneală şi peste gălbeneală – huduleț.” (SP, p. 131)

„Lac de-ar fi, broaşte sunt destule.” (HA, p. 149)

„Dă-i cu cinstea, să piară ruşinea.” (HA, p. 186)

2.2. Trebuie să precizăm că, în general, o metaforă nu apare singură. Lanțurile metaforice curg şiruri, începând de la coalescențe şi implicații, până la grefe[18]. Structurile metaforice complexe atrag, în avalanşa textului, verbele şi atributele de diferite tipuri. Enunțurile sunt complexe, de unde şi riscul unor aprecieri tranşante. Analiza formală, inclusiv cea semantică a metaforei, pretinde înglobarea celei din urmă într-un cadru contextual mai larg. Prozatorul nostru este preocupat să definească „artistic” realitățile, preferând, astfel, coalescența. Structurile metaforice complexe reproduc structura realității textuale. Descifrată prin raportare la limba comună, limba poetică a scriitorului scoate la iveală, la rându-i, straturile adânci ale limbii curente, cu uriaşele

[17] E. Dorcescu, *op. cit*, p. 59–61.

[18] În textul de față, nu am urmărit în profunzime modul în care a fost tratată această problemă de către reprezentanții „şcolii de la Bucureşti”. Avem în vedere, între altele, contribuții precum: Nicoleta Coatu, *Metaforă şi discurs folcloric*, Bucureşti, Editura Arvin press, 2004; Mihaela Mancaş, *Semantica simbolului poetic*, în SCL, XXXIV, 1983, nr. 5, p. 431–436; Mihaela Mancaş, *Coerența textului şi figura retorică*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 4, p. 297–305; Mariana Neț, *Aspecte ale relației text – figură în discursul poetic*, în SCL, XXXVI, 1985, nr. 5, p. 431–438; Mariana Neț, *Text şi figură*, în SCL, XXXVIII, 1987, nr. 6, p. 479–490; Mariana Neț, *Figura – funcție a textului poetic*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 2, p. 125–132; Mariana Neț, *Figura – rezultat al strategiei discursive*, în SCL, XXXIX, 1988, nr. 3, p. 199–212; Mariana Neț, *Figură şi univers de discurs*, în SCL, XXXIX, nr. 5, 1988, p. 389–395; Mariana Neț, *Figură textuală: emblemă, motiv, simbol*, în SCL, XL, 1989, nr. 2, p. 91–106; Mariana Neț, *Figură şi artă poetică*, în SCL, XL, 1989, nr. 6, p. 527–533; Ecaterina Mihăilă, *Textul poetic. Perspectivă teoretică şi modele generative*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1995; Rodica Zafiu, *Narațiune şi poezie*, Bucureşti, Editura ALL, 2000. Vom reveni asupra acestor contribuții într-un alt context.

lor depuneri succesive de metafore, astăzi uzate. În toate cazurile analizate poate fi surprins mecanismul de realizare a unui amalgam de metafore.

> „Pomul care nu face roadă se taie şi în foc se aruncă.” (NC, p. 17)

„Pomul” induce verbele „face” şi „se taie” şi grefează „roadă”; o altă linie inductivă este „în foc se aruncă”. Astfel, fiecare structură complexă poate fi analizată în structuri metaforice minimale.

> „– Valeu, cumătră, talpele mele! Mă rog, scoate-mă, că-mi arde inima-n mine!
> – Ba nu, cumătre; c-aşa mi-a ars şi mie inima după iezişorii mei! Lui Dumnezeu îi plac pui de cei mai tineri; mie însă-mi plac şi de işti mai bătrâni, numai să fie bine fripți...
> – Moarte, pentru moarte, cumătre, arsură pentru arsură, că bine-o mai plesnişi dinioare cu cuvinte din scriptură!” (C, p. 90).

În replica lupului, expresia *îmi arde inima* nu are nicio conotație şi trebuie citită ca atare, ceea ce nu se poate susține despre aceeaşi expresie în răspunsul dat de capră. *A ars inima* va induce substantivul *arsură*. Putem afirma că nu întâmplarea dirijează unirea dintre metafora substantivală şi expresia corespunzătoare. Printr-o refacere a sensului propriu, observăm că substantivul şi verbul alcătuiesc o secvență metaforică şi că logica sa este dată de acordul semantic stabilit între ele. Iată şi o grefă desprinsă din acest citat. Mai întâi, termenul propriu este *iezişorii*. Urmează, în fraza alăturată, metafora *pui de cei mai tineri*, legată de iezişori. *Pui de cei mai tineri* dezvoltă grefa *işti mai bătrâni*. Într-o formulare prozaică, textul ar fi, oarecum, acesta: *Lui Dumnezeu îi plac copiii* (în cazul nostru iezii), *mie însă îmi plac şi vârstnicii*. Observăm ambiguitatea verbului *a plăcea*. Avem a face cu o metaforă, în primul caz, şi cu o exprimare la propriu, în al doilea caz. Părând a fi o apariție metaforică primă, verbul imprimă, în situația dată, direcția metaforizării.

Iată un alt citat, de data aceasta o poezie din folclor integrată contextului, unde grefele, inducțiile, întreaga mişcare a metaforei se susțin pe identificarea formulată în primul vers:

„Soacră, soacră, poamă acră,
De te-ai coace cât te-ai coace,
Dulce tot nu te-ai mai face;
De te-ai coace toată toamna
Eşti mai acră decât coarna;
De te-ai coace-un an ş-o vară,
Tot eşti acră şi amară;
Ieşi afară ca o pară;
Intri-n casă ca o coasă;
Şezi în unghiu ca un junghiu” (S, p. 79).

Vom urmări creşterea trunchiului metaforic urmând cursul versurilor. Metafora coalescentă apozitivă *Soacră, poamă acră* imprimă, vers cu vers, semnificație figurată poeziei. Ansamblul însă, prin consecvența cu care fiecare metaforă nouă se

acordă celor anterioare, dă impresia de exprimare proprie (acceptându-se, evident, egalitatea din primul vers). Toată poezia se organizează potrivit perspectivei impuse de *soacră = poamă acră.* Astfel, în versul al doilea, întâlnim inducția *te-ai coace*. Versul al treilea se deschide cu epitetul metaforic indus *dulce*. Urmează grefele *toamna*, *un an ş-o vară*. Pe inducția *dulce* se grefează *acră* şi *amară*. Edificiul metaforic este susținut de comparațiile cuprinse în ultimele trei versuri, care, putem zice, ascund o identificare.

Uneori se leagă coalescent două metafore implicații. Dar, mai cu seamă, structurile metaforice complexe se caracterizează prin amploarea grefării şi inducției care angajează în realizarea ansamblului metaforic atât substantivul, cât şi verbul:

> „În sfârşit, dur la deal, dur la vale, unul mai dă, altul mai lasă, şi Prepeleac mărită capra! Apoi înşfacă gânsacul şi pleacă tot înainte spre târg. Când ajunse în târg, gânsacul, dorit de gâşte, țipa cât îi lua gura: «ga, ga, ga, ga!»
> – N-a! c-am scăpat de dracul şi am dat peste tată-său: acesta mă asurzeşte! Las', că te însor eu şi pe tine acuş, măi buclucaşule!"(DP, p. 100).

Întreaga dezvoltare de metafore se sprijină pe inducția metaforică *mărită*, care grefează inducția *buclucaş – însor*. Analiza depistează cu suficientă uşurință cuplurile metaforice, transferurile de sens *in presentia* sau cele implicate. *Dracul* şi *tată-său*, metafore implicații legate printr-o coalescență, se referă la *capră* şi *gânsac*.

Deşi apare frecvent în poveştile lui Creangă, pizma este de o coloristică aparte în *Fata babei şi fata moşneagului*.

> „Moşneagul, fiind un gură-cască, sau cum îți vrea să-i ziceți, se uită în coarnele ei, şi ce-i spunea ea sfânt era. Din inimă bietul moşneag poate c-ar fi mai zis câte ceva; dar acum apucase a cânta găina la casa lui, şi cucoşul nu mai avea nici o trecere; ş-apoi, ia să-l fi pus păcatul să se întreacă cu didiochiul; căci baba şi cu fiică-sa îl umplea de bogdaprosti" (p. 198);

> „Iar moşneagul a rămas liniştit din partea babei şi avea nenumărate bogății: el a măritat pe fiică-sa după un om bun şi harnic. Cucoşii cântau acum la stâlpii porților, în prag şi în toate părțile; iar găinile nu mai cântau cucoşeşte la casa moşneagului, să mai facă a rău; c-apoi atunci nici zile multe nu mai aveau." (p. 203)

O primă observație este aceea că în două citate diferite avem aproape aceleaşi construcții metaforice, care includ în sine inducțiile *găina – a cânta* şi *cucoşul/cucoşii – nu avea nici o trecere/cântau* legate prin grefare. În cel de-al doilea citat, ne întâmpină trei metafore – *stâlpii porților*, *prag*, *toate părțile* – unite prin grefare. Urmează epitetul metaforic indus, *cucoşeşte*. Se fixează o condiție: *găinile nu mai cântau cucoşeşte* [...], *să mai facă a rău*, care, odată ce va fi încălcată, generează o amenințare: *c-apoi atunci nici zile multe nu mai aveau*.

Structurile metaforice sunt, în majoritatea cazurilor, ansambluri închegate, perfect articulate de metafore angajând în edificiul lor întregul cadru contextual. Merită semnalat faptul că termenii referitori la plugărit sunt integrați într-un context figurat. Cităm, în acest sens, schimbul de replici între Flămânzilă şi Ochilă, din *Povestea lui Harap-Alb*:

„– Aşa gândesc şi eu, zise Flămânzilă; ş-a pus el, împăratul Roş, boii în cârd cu dracul, dar are să-i scoată fără coarne.
– Ba mi se pare c-a da el şi teleagă, şi plug, şi otic, şi tot, numai să scape de noi, zise Ochilă” (p. 181).

Observăm că grefa din prima replică *boii – coarne* este continuată în cea de-a două replică prin *teleagă*, *plug*, *otic*. Întrezărim aici şi o coalescenţă al cărei termen propriu este *tot.* În sfârşit, şi o coalescenţă difuză *dracul – noi* (adică, Harap-Alb şi prietenii săi), în care înlănţuirea exterioară a termenilor face atât de limpede structura semantică.

Cea mai interesantă „eflorescenţă”, „declanşare catenică de coalescenţe”[19], o întâlnim în episodul înfiripării dragostei între Harap-Alb şi fata împăratului Roş, Creangă realizând „o pagină de poezie autentică”[20].

„Dar în pieptul lor răsare... Ce răsare? Ia, un dor; soare mândru, luminos şi în sine arzătoriu, ce se naşte din scânteia unui ochiu fărmăcătoriu” (p. 194).

Acestui text i se alătură în chip firesc un altul, imediat următor:

„Dar pe fata împăratului Roş mai nu-i venea s-o ducă, fiind nebun de dragostea ei. Căci era boboc de trandafir din luna lui maiu, scăldat în roua dimineţii, dezmerdat de cele întăi raze ale soarelui, legănat de adierea vântului şi neatins de ochii fluturilor. Sau, cum s-ar mai zice la noi în ţărăneşte, era frumoasă de mama focului; la soare te puteai uita, iar la dânsa ba” (p. 194).

Coalescenţa apozitivă, din primul exemplu, se uneşte cu inducţia *soare – răsare*, dar care are loc în direcţie inversă: verbul pare a induce, de această dată, substantivul. Descrierea frumuseţii fetei de împărat se realizează prin coalescenţă predicativă: imaginea obţinută este relevantă pentru arta lui Ion Creangă. Metaforele coalescente se prezintă, astfel, ca o suită de metafore, o serie sinonimică de metafore (sinonimie parţială, fiecare metaforă introducând valori semantice particulare). Prozatorul recurge la mai multe metafore, obţinând o gradaţie în planul metaforic. În fiecare exemplu se observă unele adaosuri de informaţie, menite să sporească valoarea expresivă a imaginii. Iar fraza finală – cu funcţia ei concluzivă – se formulează într-un sens „explicativ” al dominantei metaforice.

Numeroase alte citate învederează preocuparea stăruitoare a prozatorului de a crea, nuanţat şi diferenţiat, structuri metaforice complexe. Texte relativ scurte reţin atenţia prin abundenţa şi diversitatea elementelor lexico-gramaticale utilizate în acest scop.

3. În general, structurile metaforice complexe sunt ansambluri bine închegate care angajează atât substantive metaforizate, cât şi verbe şi epitete, metaforizate prin inducţie. Toate relaţiile ce se pot stabili între acestea necesită o cercetare pro-

[19] E. Dorcescu, *op. cit.*, p. 143.

[20] Expresia îi aparţine lui G. I. Tohăneanu, *Stilul artistic al lui Ion Creangă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică,1969, p. 146.

fundă. Astfel, ies la iveală relațiile multiple dintre substanță, calitate şi acțiune în procesul metaforizării. Pornind de la ideea că se pot stabili corespondențe între diferite clase de cuvinte, considerăm că aceste formații sunt cele mai interesante, deoarece asocierea cu un corelat adjectival sau verbal s-a făcut la un moment dat, iar acum există în limbă ca metafore convenționale . Autorul distribuie cu ingeniozitate materia colorată a cuvintelor din care izvorăşte o beteală întreagă de efecte. Transpunerea materialului pe hârtie nu aparține nici într-un caz purei spontaneități, ci este rezultatul unui travaliu continuu datorită căruia textul înaintează pas cu pas. Povestitorul ştie să răsucească semnificația şi substanța verbală a proverbelor pentru nevoile sale aluzive. Ceea ce frapează este că, fixându-şi o dată intenția, autorul nu cedează până ce nu obține produsul finit în forma visată.

WAYS OF CONSTRUCTING METAPHOR IN THE NARRATIVE OF ION CREANGĂ
(*Abstract*)

The purpose of the present study is to analyse the different ways of building metaphors in Ion Creanga's *Stories* and *Tales* from the point of view of the structure analysis, which involves *simple metaphorical structures* and *complex metaphorical structures.* In our approach of the structure analysis we chose E. Dorcescu's classification from his work *The Poetic Metaphor* (1975). The distinction between the two classes of metaphorical structures has mainly a methodological purpose, most of the times they appear together making it difficult to establish the boundaries between them. A fair number of quotes prove the author's continuous preoccupation with creating complex metaphorical structures in a different, shading manner. Fragments that are relatively short are also evidence of an abundance and diversity of lexical and grammatical elements used for this purpose. Usually, the complex metaphorical structures are well-bound phrases that consist of metaphorical nouns, as well as verbs and epithets turned metaphorical by induction. Therefore, we can observe the multiple relations between substance, quality and action in the process of metaphor building. Starting form the idea that connections can be established between different classes of words, we believe that these structures are the most interesting, because the correlation with an adjective or a verb has been done at some point, and now they exist in the language as conventional metaphors.

Universitatea „Babeş-Bolyai”
Facultatea de Litere
Cluj-Napoca, str. Horea, 31